

RAZMIŠLJANJE O DRUŽBENEM VREDNOTENJU ZLA

Katja Vodopivec

Letošnje leto polnijo stolpce našega časopisja poročila o hudih kaznivih dejanjih in njihovih storilcih. Varnost občanov je ogrožena in javno mnenje terja stroge kazni...

Ko prelistujem ta poročila, gledam objavljene fotografije in razmišljam o ljudeh. So res vsi enaki: brezobzirni, napadalni, surovi? In če so takšni, zakaj so taki postali? Ali gre res za posebno zvrst ljudi, ki je hipoma in brez razlogov, v letu 1963, opozorila nase in ogrozila našo varnost?

Najmanj, kar je mogoče razbrati iz časopisnih poročil, je, da gre za različna dejanja različnih ljudi. Najprej so tu kazniva dejanja, brezobzirnosti v prometu, potem izpadi sezonskih delavcev, nato vlomi starejših, že večkrat sojenih domačinov in končno cinični izgredi mladih ljudi. Med tako opredeljenimi skupinami antisocialnih dejanj zasledimo še nekatera bolj ali manj priložnostna, bolj ali manj premišljena dejanja, toda največkrat izzvana v navalu človeških strasti.

Po pločniku hodimo pešci tako, da se brez posebnih pravil ogibamo drug drugemu. Že dolgo hodimo peš in zavest, da na cesti nismo sami, smo potisnili pod prag svoje osveščenosti. Ko hodimo, skoraj nikoli ne pomislimo na pravilo, da se zaletavati v mimoidoče ni vljudno, niti to ni koristno za nas same.

Motorni promet, zlasti pri nas, še zdaleč nima takšne tradicije. Zato ga vklepamo v pravila, v vedno večje število pravil, neprestano se osveščamo, česa ne smemo, in izkoriščamo svoje pravice do kraja. Toda v velikih mestih z natrpanim prometom ni več vedno tako. Pravila postajajo enostavnejša, odstopajo pa svoje mesto vljudnosti in uvidevnosti vozačev. Sicer z leve brez usmerjevalca prometa skoraj ne bi mogli prodreti v ulico gostega prometa, kjer imajo, seveda po pravilih, vozači z desne prednost.

Reči hočem, da se družbena osveščenost ljudi še zdaleč ne razvija skladno s tehničnim napredkom. Misel seveda ni nova, saj je promet le neznaten odraz utripa medsebojnega sožitja ljudi.

Verjetno je res, da vožnja z motornim vozilom izdaja temperament, celo karakter človeka. Toda tudi pešci smo različne osebnosti, pa se vendar vedemo na cesti precej podobno. Svoje brezobzirnosti izražamo pač drugje in na drugačen način. Če zadržanost v motornem prometu še ni prišla v navado, če vljudnostnemu videzu še ni uspelo prikriti elementarnih teženj človeka po obvladovanju časa in prostora, potem je to vprašanje dobe, v kateri živimo, in osveščenega dohajanja tehničnega napredka pri nas.

Seveda prihajajo v našem prometu do izraza tudi zelo primitivne težnje omalovaževati družbena pravila in pobegniti pred kaznijo. Toda zdi se mi, da so ti pojavi še vedno v mejah procesa družbenega osveščanja ljudi kot vozačev motornih vozil, v razponu individualnih zmogljivosti za postopno osvajanje družbenih norm.

V Sloveniji smo po osvoboditvi ogromno gradili, spreminjali in rušili. Za opravljanje nekvalificiranih del smo najemali in še vedno najemamo delavce iz drugih republik.

Za nove gradnje smo izdelovali projekte, jih včasih ovrgli in izdelovali nove, diskutirali o urbanizaciji mest na zborih volivcev, v skupščinah, predlagali projekte na vpogled občanom, polnili časopisne stolpce za in proti projektom in se ob teh vprašanjih skoraj razdelili v več strank. Ne spominjam se, da bi kdaj in kjer koli na takšen način in s tako prizadetostjo govorili o ljudeh, ki te projekte uresničujejo.

Kdo so pravzaprav ljudje, ki prihajajo k nam opravljat sezonska dela, zakaj prihajajo, kaj hočejo in kaj hočemo od njih mi? Ali jih hočemo sprejeti medse, jih asimilirati, jim odpreti možnosti kvalifikacije in stalnega bivanja pri nas ali pa želimo le občasno uporabljati njihovo delo? V kakšnih okoliščinah živijo pri nas, v kakšnih odnosih do nas in med samimi seboj?*

Mnogi od njih so doma pustili družine, k nam pa prihajajo osamljeni, samo na delo. Ali bomo sprejeli medse tudi njihove družine? To so ljudje drugačnih navad, iz krajev z drugačno mentaliteto in tudi drugačnega temperamenta. Ni samo res, da se mi težko privajamo nanje.

* Kar se tiče kaznivih dejanj pri nas, je mogoče razbrati iz časopisnih poročil, da gre za združbe samih sezonskih delavcev, ki se v glavnem ne družijo s Slovenci.

marveč se oni, dislocirani, še mnogo teže privajajo na nas. Ali je v primeru najemanja sezonske delovne sile sploh privatna miselnost odstopila svoje mesto socialistični miselnosti? Ali morejo imeti ti ljudje občutek, da delajo zase in ne za delodajalca?

Na ta in še druga vprašanja ne vemo odgovora in ga doslej skoraj nismo iskali. Ne bi se hotela spustiti v vprašanje, ali je bil takšen razvoj dogodkov objektivno nujen ali ne glede na dediščino, ki nam je ostala po drugi svetovni vojni. Zdi pa se mi skrajni čas za to, da projekte za nove gradnje spojimo z načrtno skrbjo za človeka v eno, neločljivo celoto.

Večkrat smo govorili o tem, da kriminaliteta pri nas z leti pada in postaja manj nevarna. In res je, da so postajale številke o obsojencih nižje. Toda zelo težko in nevarno je meriti komplicirani proces družbenega usklajevanja interesov z eno samo globalno mero. Zlasti še, če je ta mera odvisna od sprememb v zakonodaji, od politike pregona in sojenja in od vsakokratnih družbenoekonomskih pogojev.

V okviru globalnih številok o obsojenih osebah, ki so od leta 1956 dalje padale, je raslo število povratnikov. Njihovo število se je v Sloveniji v zadnjih desetih letih potrojilo. Še več, povratniki so postajali mlajši, kar pomeni, da je bil priliv novih, mladih in večkratnih storilcev kaznivih dejanj večji kot odpad starejših.

Po vsem svetu razpravljajo o delu s povratniki, večkratnimi storilci kaznivih dejanj, že skoraj sto let. Toda le malokje jim je resnično uspelo teoretična razmišljanja in borne izkušnje z vso resnostjo uporabiti pri praktičnem delu z ljudmi. Prepričljiva zgodba Donalda Wilsona (*Mojih šest kaznjencev*) pa pripoveduje o tem, da je takšno delo možno, vsaj z nekaterimi izmed njih, čeprav je težko in dolgotrajno. Toda ali ni nemara res, da nas pri tem, ko se ne moremo odločiti za nov, v osnovi spremenjen koncept dela, ovira tudi naša lastna agresivnost?

Večkratni storilci kaznivih dejanj so po večini ljudje, ki so bili v zgodnji mladosti izpostavljeni hudim življenjskim težavam in oviram. Njihove osebne zmogljivosti so majhne (nižja stopnja inteligence, slaba prilagodljivost, nizka stopnja izobrazbe, neuspešnost pri delu) in jim ne omogočajo uspešne konkurence z delovnimi ljudmi. To niso, zlasti ne pri nas, hudodelci velikega formata. Zaradi manj hudih kaznivih dejanj jim sodišča izrekajo nizke kazni, toda pogosto.

Vsi dodatni pritiski, ki so posledica izvrševanja kaznivih dejanj (pogoste kazni, kazni strogega zapore z manjšo možnostjo navezovanja stikov z zunanjim svetom) prej znižujejo kot zvišujejo njihove osebne

zmogljivosti. V zaporne ustanove jih nameščamo skupaj in jih prepuščamo njihovim lastnim, medsebojnim vplivom. Potem jim odpremo vrata v prostost, v okolje, iz katerega so prišli.

Praksa v tem pogledu pri nas ni zelo drugačna kot drugod po svetu. To je močna tradicija sodstva in zaporov, prevzeta iz davnih dni in iz časov, v katerih skrbi za človeka niso posvečali posebne pozornosti. Takšni povratniki se sedaj, po prestani kazni, vračajo med nas. Več jih je in več je kaznivih dejanj. V kapitalističnem svetu so se s tem dejstvom bolj ali manj sprijaznili. Kriminaliteta je riziko vsakdanjega življenja. Tudi za nas je to ena od možnih poti. Nemara pa bi mogli poskusiti storiti v bodoče kaj več, mimo rutinsko izhujenih poti. Povratniki pritegujejo v svoje vrste mlade ljudi in vzgajajo včasih lastne otroke.

In mladi ljudje, ki izvršujejo kazniva dejanja? Če odmislimo mladostne pustolovščine in manj pomembne enkratne spodrslejaje, potem zadenemo ob vprašanje, zakaj. Zakaj si nekateri mladi ljudje izberejo antisocialni način življenja za življenjski vzorec? Mnogi pisci so skušali odgovoriti na to vprašanje.

Prvo, o čemer si moramo biti na jasnem, je, da norme, pravila pomagajo urejati medsebojno sožitje ljudi v družbi. To je družbena kategorija. Zato ni mogoče misliti, da se ljudje rodijo z osvojenimi družbenimi normami ali brez njih. Norme je treba pridobiti, treba jih je sprejeti kot pogoj za življenje človeka v družbi ali pa jih zavreči.

Med različnimi pisci je sovjetski avtor Saharov skušal v zadnjem času obrazložiti kriminaliteto takole:

Družbena osveščenost človeka se ne oblikuje samo v socialno ekonomskih pogojih, v katerih človek živi in ki jih zaznava. Individualna zavest je pogojena tudi s predstavami, pojmi, idejami in naziranj, ki so si jih ljudje pridobili v stoletjih, jih prenašali iz generacije v generacijo, posameznik pa si je ta naziranja osvojil v dnevnem sožitju z okolico. Individualistična naziranja in stališča so se razvijala in oblikovala v družbeni zavesti v stoletni zgodovini razredne družbe. Kaznivo dejanje v socialistični družbi je odraz individualističnega odnosa osebnosti do družbe: ne ozirati se na družbene interese, marveč jih podrediti svojim lastnim interesom. V socialistični družbi pa obstajajo možnosti, da se individualistična stališča in naziranja vzdržujejo...

Pri tem izhaja pisec iz Heglove ideje, ki jo je prevzel Engels. Ideje namreč, da je svoboda spoznana nujnost. »Saj je človeško bitje

spodobno, da zavestno in racionalno organizira svojo dejavnost« (Lefebvre).

Nedvomno, razum in prosvetljenost prispevata svoj delež k družbenemu osveščanju ljudi, s katerim je individualistična miselnost v nasprotju, vsaj do neke meje. Zato ni naključje, da so mnogi obsojenci slabo izobraženi in po večini inteligenčno podpovprečni ljudje.* Toda v nas je še marsikaj, kar nas obvladuje mimo razumskih zmogljivosti. Tu so čustva, strasti, silne dimenzije ljubezni, sovraštva in včasih strahu. To so človeške lastnosti, ki jih ne gre zamenjevati z nagoni, lastnosti, ki jih je mogoče požlahtniti, ni jih pa mogoče razumsko obvladati ali celo odpraviti. Šele visoka stopnja razuma obenem z vso globino intenzivnega čustvenega življenja bosta pomenila popolno uresničenje človeka. Znotraj tega pa je treba računati z neizprosним protislovjem med ljubeznijo in sovraštvom, ki sta skrajnosti in stikališči iste človeške komponente. Veličina in intenziteta ljubezni in sovraštva se med seboj dopolnjujeta, ne pa izključujeta. In tako je videti, da smo z vsem razumom in kljub razumu ujeti v območje človeških strasti zato, ker smo ljudje, zato, ker šele vse te dimenzije napolnjujejo naše življenje in mu dajejo svojo vrednost. Vprašanje je le, ali smo sposobni ustvarjati takšne pogoje, v katerih bodo čustvanja ljubezni, občutja predanosti človeka človeku lahko pogostejša. To pa so ideali — naše sanje. Kajti sovraštvo je mučno ne samo za osovraženca, marveč tudi za tistega ki sovraži.

Devetnajstletni mladenič je ubil očeta in mater na grozoten način. Nato je odšel na potovanje, na počitnice, dokler ga niso prijeli. Ljudje so rekli, da je dejanje storil zato, ker ga oče ni pustil na počitnice. Zdelo pa se jim je čudno, ker so ga poznali kot tihega, mirnega, nezahtevnega in vljudnega fanta.

Odlomki iz njegovega življenja:

Nosečnost ni bila zaželena, vendar se je mati sčasoma sprijaznila s tem... Osnovno šolo je izdeloval z odličnim in prav dobrim uspehom. V tretjem razredu strokovne šole je padel, ker do poklica, ki sta mu ga izbrala starša, ni imel veselja. Zbežal je z doma, kajti njegova želja je bila postati šofer, čeprav tega doma ni nikoli povedal... Ko se je vrnil, ga je oče pretepel, zaprl k sebi v delavnico in ga tam zaposloval po cele dopoldneve. Fant si tako ni mogel iskati druge zaposlitve in oče mu pri iskanju zaposlitve ni pomagal... V šoli ni imel prijateljev. Postajal je vedno bolj samotarski. Ko si je želel,

* Pri tem je treba seveda upoštevati le tiste storilce kaznivih dejanj, ki jih kot take odkrijemo, kar je pri teh vrstah ljudi vsekakor najlažje!

da bi postal član športnega kluba, mu oče tega ni dovolil... Očetu se ni upal ugovarjati v ničemer, ker se ga je bal...

Oče je bil med znanci in prijatelji zelo priljubljen. Na zunaj je bil videti dobrasrčen človek... Do tistih pa, ki so bili manj energični od njega, je bil grob, brutalen in brezobziren... Ko je začel piti, je postal doma vedno bolj surov in piker. Otroka je hotel versko vzgojiti. Ko je bil fant majhen, je moral večkrat klečati sredi kuhinje, gledati v križ nad vrati in moliti na glas...

Ekonomski položaj družine je bil včasih dober. Odkar pa je oče več pil, so se ekonomske razmere poslabšale.

Mati se je poročila z očetom proti svoji volji, na prigovarjanje sorodnikov. Kmalu po poroki je spoznala, da mož rad pije in ima druge ženske... Svojih težav ni zaupala nikomur... Ko je postala starejša, je dobila fiksno idejo, da je hrana dobra in zdrava le, če je kuhana na mleku. Hrana je postajala vedno bolj neužitna. Oče je začel hoditi na kosila in večerje v gostilno.

Poleg tega je začela razne stvari metati v ogenj in jih sežigati, tako npr.: živega kanarčka, očetove škornje, suknič... Tedaj je bil fant star šest let... Pri psihiatru ni bila nikoli... Mož se ji je kot moški zagabil in ni hotela imeti več spolnih odnosov z njim. O tem je oče govoril z materjo pred sinom in zaradi tega kričal nanjo...

Ker je bila versko vzgojena, je hotela tudi otroka versko vzgojiti. Medtem ko je bila v mladosti navzven urejena ženska, se je kasneje močno zapustila. Ni si urejala las in vseeno ji je bilo, kako je oblečena...

To so odlomki, samo odlomki iz njegovega življenja. Odlomki razočaranj, samote, laži, hinavščine in bolezní.

»— Si že bila kdaj razočarana? So se ti že kdaj sanje razblinile v nič?« sprašuje Peter Kavalár* svoje dekle.

»Z roko mi je segla pod majico. Prsti so se igrali s puhastimi dlakami na mojih prséh.«

»Meni so se. V popoln nič!« je odvrnilo dekle.

Pa ne samo doma, tudi med prijatelji, znanci, v šoli in v družbi.

Tudi Hemingwayev človek** je bil poln razočaranj. Zakaj je potem našel pot v življenje, zakaj je našel izhod? Bila sta tu dva svetla lika, oče in dekle, čeprav sta umrla. In bil je on sam, kot močna osebnost.

* *Grajski biki.*

** *Prigode mladega človeka*, ameriški film, režija Martin Ritt.

Naš mladenič takšnih srečanj ni imel. Verjel je v teto in je zbežal k njej. Toda teta ga je vrnila očetu. Poročilo pa pravi, da je bil fant »slabič, brez lastne volje. Prej je omagal, preden je premagal najmanjšo oviro. Tudi če mu je kdo storil krivico, se ni upal upreti«.

Je vsa ta grozotna zgodba izjema, samo napihnjen, neprimerno izbran primer? Navajeni smo misliti, da imajo starši svoje otroke radi. Naši podatki o mladih tatičih nam govorijo o tem, da pri skoraj polovici od njih ni tako. K temu pa še vsa zlaganost, izkrivljenost odnosov med zakonci, dvojna morala v družini in včasih v družbi. Ali morda ni res, da še v marsikateri izmed šol prevladuje vzdušje, da se ne kaže zavzeti za sošolca, ki je bil po krivici grajan, ker bi to utegnilo škoditi tistemu, ki se z grajo ne strinja?* Ali nemara ni res, da ob zaključnih poročilih raznih organizacij govorimo o dejavnosti, ki je ni bilo? Ali ni čudno, da nas tako močno vznemirjajo izgredi pijancev na ulici, da pa nam pravzaprav ni mar, kaj se godi pri njih doma?

Približati se resnici, spoprijeti se z njo, obvladati življenje takšno, kakršno je, in ga napraviti boljšega, to so vendar ideali mladosti. Zdi se mi, da nikakršna trenutna korist ne more odtehtati škode, ki jo napravi kdor koli z uničenjem takih idealov. Neizmerne so posledice uničenih sanj, uničenega trepeta mladostnih pričakovanj.

Nočem reči, da vsa kriminaliteta nastaja v takšnih pogojih. Še nikomur se ni posrečilo zajeti vsega konglomerata dejanj, ki jim pravimo kazniva dejanja, v eno formulo. Zdi pa se mi, da je uničenje mladostnih sanj pošastna možnost, ki je dana samo človeku, in kliče na odgovornost vse tiste, ki so to možnost uporabili.

Ali smo potem proti sojenju in kazni? Ne glede na vzroke, je objektivna nujnost družbenega sožitja ljudi ocenjevati človeška dejanja. Šele družbena skupnost daje smisel našim željam, stremljenjem, hotenjem in idealom. V družbi imajo običajno pozitivna dejanja pozitiven odmev in negativna dejanja negativne posledice. Moralno ocenjevanje je faktor človeškega osveščanja. Sodstvo je njegov zunanji, formalni odraz. Če sodstvo hoče biti odraz moralnih vrednotenj, potem mora soditi umerjeno, smotrno in v mejah človeških zmogljivosti pravično. Pravici naj bi sneli zavezo z oči.

Toda obenem s kaznijo je treba odpreti novo stran v človeški zgodovini ocenjevanja dobrega in zla: s čim nadomestiti izgubljene ideale, kako odpreti možnost za uresničenje drobca človeških sanj.

* Saharov.